

LA RECUPERACIÓN DEL VALTU DENDE LES SOS POSIBILIDAES DEPORTIVES Y EDUCATIVES

Julio Muñiz Silva

ENTAMU

La llucha a valtar o valtu ye una de les manifestaciones deportives asturianas más desconocíes, igual pa la población en xeneral que pa la xente con afición a les modalidaes tradicionales, quiciabes pola so menor presencia n'eventos etno-deportivos, en comparanza con otres especialidaes. Sicasí, el valtu ye tovía güei una espresión cultural bona de rastrexar gracias a los non pocos informadores potenciales, muchos d'ellos ex-prauticantes qu'entá son quien a rellatar con detalle les sos carauterístiques.

Amás, esta llucha dexa a lo llargo la historia un refileru de pistes coles que poder tantiguar la so antigüedad, el so impautu social o la tresversalidad xeográfica que la convirtió, hasta va unos pocos años, nuna manifestación importante y bien esparcida per Asturias. Esta práutica qu'ancestralmente tuvo de xuru funciones como la rellación social, l'axuste físicu y perceptivu o la preparación pal combate non llúdicu, demuestra que'l que lluchaba a valtar acataba unes normes non escrites y d'orixe tradicional que fomentaben una clas de comportamientu éticu basáu nel autocontrol, nel dominiu del cuerpu y les téuniques y nel respetu al rival.

Puede dicise, entós, que'l valtu foi inmemorialmente una escuela forxadora del caráuter, d'una compostura que funde'l so raigañu tan fondo como'l propiu ser asturiano.

DALGO D'HISTORIA

Val namás con estudiar dalguna de les fontes más conocíes de la nuesa historia p'alcontrar cómo esta llucha queda retratada a lo llargo'l tiempu. Yá nes cró-

niques que fai'l xeógrafu y viaxeru griegu Estrabón sobre'l mundu romanu d'alredor del sieglu I a.C., nel llibru III de la so obra Γεωγραφικά (Xeografía), fálase asina de los habitantes de la montaña (ente ellos, los ástures):

Nun beben otro qu'agua, duermen en suelu, y lleven el pelo llargo al xeitu femenín, anque pa combatir ciñen la frente con una banda. Comen principalmente carne de castrón; a Ares sacrificuen castrones y tamién cautivos y caballos; suelen facer hecatombes de cada especie de víctima, al usu griegu y, por dicilo al xeitu de Píndaros, 'inmolen tou un cientu'.

Más alantre, Estrabón fala de lo que güei podríamos rellacionar colos vezos combativos de los ástures, seique l'orixe de les lluches que güei llamaríamos deportives, anque'l cronista tea faciendo equí un averamientu a lo que sedrrien formes preparatorias de defensa cuerpu a cuerpu na proteición de la propia vida naquella sociedá ástur y naquél tiempu que davezu conocíen l'enfrentamientu con otros pueblos nuna llucha territorial que nun tenía praderu:

Prautiquen lluches xímmniques, hoplítiques ya hípiques, exercitándose pal puxilatu, la carrera, les amarraces y les batalles campales.

Nun ha chocanos esti rellatu pensando que, nestes descripciones, Estrabón fala d'un guerreru ástur cási que mitificáu, que fai duldar a la mesma Roma de les sos opciones de conquista sobre aquella estaya non pacificada de lo que llamaben Hispania, al oeste del Pirinéu y bañada pol que güei conocemos como Mar Cantábricu, au los ástures facíen tolo posible por nun cayer en manes del Imperiu.

Yera tala la fama y el prestixu de los guerreros ástures que, una vegada l'Imperiu Romanu pudo instalase en parte del territoriu, dalgunos d'aquellos homes fueron obligaos a xuntase a les llexones romanes. Asina, nuna llábana funeraria d'aquella dómina alcontrada n'Alemaña –concretamente no que güei ye Bonn–, descríbese que Pintaius, el soldáu ellí enterráu, ye un ástur tresmontanu qu'actuaba como *signifer*, ye dicir, portador del estandarte de la Cohors V Asturum, muertu a los 30 años, llueu de seis al serviciu del Imperiu.

Esta primer reseña alredor d'una posible historia del valtu, sirve p'asitiar esta llucha nos sos oríxenes, que pueden tener una interpretación asemeyada a los d'otres formes de llucha que se prautiquen en cuasi la totalidá de los continentes.

Suel desplicase que toes elles nacieron primero como una reaición a la necesidá de supervivencia pa depués, col pasu'l tiempu, y quitando aquellos elementos más agresivos y dañibles, convertila nuna práutica que güei recibimos n'herencia como una de les modalidaes del nuesu deporte tradicional, una

manifestación llúdica con unes normes que la ponen a mano de cualesquier tipu de practicante y de toa persona con gustu pol deporte asturianu con raigañu.

La continuidá d'esti posible rellatu históricu complementáse con delles escenes de llucha al cuerpu emprentaes pa la eternidá na piedra trabayao, escenes que guapamente podríamos emparentar col valtu que llega anguaño hasta nós.

Valen bien d'exemplu les que tán presentes en dalgunos de los nuegos monumentos medievales. Ye'l casu de los capiteles de la ilesia de San Xuan d'Amundi (conceyu Villaviciosa, sieglu XIII) o de la ilesia de Santa María de Narzana (conceyu Sariegu, sieglu XII).

DE LA LLUCHA A LA LLUCHA DEPORTIVA

El valtu del que non tantos autores escriben, ye parte güei del repertoriu de costumes llúdiques y motores d'Asturies, cosa que quier dicir qu'esta llucha cuenta con un tradición tovía ininterrumpida (aunque tea entrando en peligru de desaniciu) y con unes carauterístiques y riegles que la faen reconocible pa los sos practicantes, seyan del llugar d'Asturies que seyan.

Ye preciso nesti puntu estremar el fechu d'engarrase del fechu de lluchar o, tovía meyor, el lluchar del lluchar llúdicamente, axustándose a unes normes qu'impliquen una minimización del dañu nel opuestu y, amás, una maximización del méritu de quien tenga un bon manexu téunicu y táuticu de la situación. Too ello en xunto ponnos delante d'una situación lludomotora regulada pola costumbre normativa asturiana, tamos énte un xuegu deportivu tradicional n'Asturies.

Si'l rellatu históricu-llexendariu llevaba, igual que nel casu d'otres lluches tradicionales, a dir en cata de los raigaños luctatorios del nuesu pueblu, paezme bono acordase d'una historia más recién na qu'entá vive la diferencia ente la llucha en xeneral y esta otra forma de llucha regulada y ludificada.

De fechu, munchos de los nuegos informadores indiquen que na so coesistencia, tiense favoreció'l valtar, facer un valtu o lluchar a valtar, en cuenta del esperáu final n'engarradiella coleutiva, típicu de cualesquier romería. Asina ye que'l mesmu Xovellanos recueye en dalguna de les sos obres qu'a la fin de la folixa, los mozos solíen acabar engarraos y non siempre pa rematar de la manera mas amistosa.

D'esta forma, pela vía del prestixu del bon lluchador, paez que'l valtu, cola so virtú de tar reguláu y axustáu a un repertoriu téunico-táuticu, foi ganando espaciu na vida social y folixera asturiana.

Entá güei la memoria y la sabiduría populares garren voz nel testimoni u de dellos paisanos vieyos, non pocos, que siguen tresmitiendo les fazañes de lluchadores mui nomaos, que destacaben pola so arte pa la llucha en tou tipu de contestos: retos ente forzudos, vultos ente xente del mesmu pueblu o ente lluchadores de llugares estremaos, lluches que teníen l'antoxana'l chigre o'l prau la fiesta como escenari u.

Como diciémos enantes, mui davezu les hestories taben protagonizaes por aquellos valtadores famosos, pero otre vegaes les apuestas ente paisanos, o l'afán de los rapazos y mozos por impresionar a la xente coles sos nueves facultaes, son el filu d'esos testimonios que lleguen hasta nós.

Pasu ente pasu, tamién la xente más menudo, la reciella, foi introduciendo estes práutiques nel so repertori u llúdicu. La socieda validaba aquel vezu qu'en munches ocasiones apaecía nel contestu festivu y los guah.es víen nél un xuegu nel que dacuando ganaba'l más fuerte, pero nel que tamién ganaben los más llistos y arteros.

FUNDAMENTOS XENERALES DEL VALTU

Pelo xeneral y a tenor de les cróniques que recoyemos de la tradición oral, podemos dicir que nun esistíen categoríes ente los lluchadores, avezaos a enfren-tase normalmente al traviés d'una lóxica de competitivida equilibrada que, ye cierto, en dalgunes ocasiones ufría la posibilida de ver combates a priori desigua-les en pesu o n'edá, lo qu'augmentaba l'interés del públicu y tamién les ganas de revancha nel llau del lluchador perdedor.

El llugar au se lluchaba tamién influyía en bona midida nel desendolcu téu-nicu y táuticu del valtu. La cualida del tarrén (hasta qué puntu taba abiertu y lli-bre de torgues), que fuere planu dafechu o non, l'altor de la yerba, que tuviere secu o moyáu, con barru o ensin ello, yeren cuestiones que perfilaben el cómo diba dase la llucha: qué rapidez nos movimientos, cuántu equilibriu yera precisu pa nun esbariar o cuánta la fuercia pa tirar los ataques o pa defendese de los que tirare'l contrari u.

Esta llucha, llendada por unes riegles más bien cencielles y que los dos com-batientes zarraben o concretaben enantes de garrase, facía precisu dacuando qu'un tercer paisanu fixere de xuez pa controlar el cumplimientu de les normas aceutaes por dambes partes. Esti fechu arbitral asocede del mesmu mou en gran parte de les lluches tradicionales que se faen en tol mundu.

L'oxetivu principal y operativu nesta llucha apúntenlo los nomes colos que ye conocida popularmente: valtar al contrariu. Caúna de les partes enfrentaes, dientro de les riegles y ensin dexar de defendese, fai tolo posible por dominar y desequilibrar al contrariu faciendo que caya al suelu de llombu. Quien lo consigue gana'l combate.

DELLES RIEGLES DEL VALTU

1. Los contendientes lluchen garraos al cuerpu. Un brazu arrodia'l llombu del alversariu y l'otru gárrase a esti pasándolu ente'l brazu y el cuerpu del contrariu.
2. A la de dominar al contrariu, esta llucha nun almite otra cosa que bloquia-lu o tiralu per aciu de trancadielles y otros movimientos apalancaos con puntos d'apoyu talos como'l llombu, el cadril, les rodielles, les piernes o los calcaños. Enxamás güelpes nin otres formes de combate dañibles.
3. Dambes persones faen por valtar al oponente de forma que caya al suelu tocando col llombu nél. Esta aición llámase facer «un valtu».
4. El lluchador que fai un valtu, gana'l combate direutamente.
5. En casu de cayer los dos lluchadores al empar, ye preciso repetir el combate.
6. Si, en cuenta de cayer col llombu, el lluchador valtáu pega colos llaos del cuerpu en suelu, dizse que'l contrariu consiguió facer «mediu valtu».
7. Dos medios valtos valen por un valtu, asina que los combates pueden ganase con distintes combinaciones de marcador:
 - 1 vs 0. Un valtu.
 - 1 vs 0,5. Un valtu gana a mediu valtu consiguió enantes.
 - 0,5+0,5 vs 0. Dos medios valtos.
 - 0,5+0,5 vs 0,5. Dos medios valtos ganen a mediu valtu.
 - 0,5+1 vs 0. Mediu valtu y un valtu.
 - 0,5+1 vs 0,5. Mediu valtu y un valtu ganen a mediu valtu.

OTRES LLUCHES TRADICIONALES COMPLEMENTARIES

Pensando yá nel reinxertamientu d'esta llucha na sociedá d'anguaño nun podemos escaecer la esistencia d'otres actividaes asemeyaes que nun faen otro qu'arriquecer el repertoriu asturianu de xuegos tradicionales de llucha.

Una d'esos otres lluches, «la petrina», consiste tamién en valtar al alversariu, pero tando garraos pel cinchu o petrina, en cuenta d'al cuerpu.

Lluchar «al corru» ye otra forma bien constatada dientro de la tradición asturiana, na que les mesmes téuniques de proyeición y bloquéu del rival busquen sacalu d'una superficie circular marcada en suelu.

DEL LLUCHADOR TRADICIONAL AL ALUMNU O LLUCHADOR DEPORTIVU

El peligrosu de desaniciumu de la llucha tradicional y la necesidá d'aumentar la ufierta d'actividaes motores nos estremaos contestos deportivos y educativos son cuestiones qu'interconeutaes, lloñe de ser problemátiques, úfrennos güei una posibilidá de futuru.

El valtu ye una modalidá de llucha ancestral que ta por drechu propiu dientro del repertoriu de los xuegos deportivos de calter tradicional y que, como toles demás actividaes d'esi repertoriu, trescala ensin discutiniu dalu lo únicamente lludomotor, algamando una tresversalidad privilexada pola so significación identitaria, una tresversalidad qu'otres manifestaciones deportives nun algamen.

Amás, el valtu, como práutica motora complexa d'oposición nun se desenrolca namás al traviés del componente físicu, qu'ensin dulda, ta demandáu en grandísima midida. La bayura de conductes puestas en funcionamientu nun ye ayena a los componentes psicolóxicos o emocionales, nin a los sociales o adautativos.

Por eso, pensando na población n'edá escolar tanto como na población prauicante d'actividá física pa la salú y la diversión, cuntamos que la llucha tradicional ye quien a garrar un doble papel como oxetivu y como ferramienta nel campu deportivu.

Un bon exemplu d'estes posibilidaes alcontrámoslu nun tema social siempre d'actualidá como ye la xestión de l'agresividá. Munches vegaes, la comunidá escolar ye l'ámbitu onde se manifiesten conflictos rellacionaos cola apaición de violencia, conductes disruptives y pocu autocontrol en rapazos y rapaces. Sicasi,

nun hai qu'escacer que ye'l mesmu sistema escolar el que nun ta sabiendo ufiertar al alumnáu calces o estratexes pa depender cómo lo xestionar.

La entrada real, xeneral y fonda n'educación física del valtu y les demás lluches tradicionales llúdiques y someties a riegles paeznos un planteamientu dos vegaes ganador: volvémos-y el valir a una actividá física enllena d'identidá qu'enxamás ameritó tar en peligru, mentes la usamos como preséu pa fomentar el respetu ente iguales y diferentes, l'estudiu críticu de la necesidá de dase unes riegles y aceutales, la relativización del trunfu y la derrota, el saludu y la cordialidá, la minimización de daños nel alversariu...

Lluches como'l valtu demuestren que dientro del nuesu patrimoni u deportivu alcontramos una motricidá intelixente, qu'usa'l cuerpu d'un xeitu eficiente, qu'esixe control postural, equilibriu y un usu racional de la fuercia, ricu n'espresiones téuniques, táutiques y estratéxiques.

Quien practica una llucha deportiva conciénciase aína del oxetivu gracias a la so intuitividá y lludicidá y, cuasi qu'al empar, alcuentra la necesidá de desendolcar un pensamientu táuticu que, col so perfeccionamientu, va desanicando cualesquier aición agresiva y favoreciendo l'autocontrol.

Les actividaes de llucha úfrennos la posibilidá de trabayar la reactividá, la llectura de la situación y la bona escoyeta de respuestes. El cambéu inmediatu y constante ente los roles d'atacante y defensor y la cercanía físico-corporal ente dambos lluchadores oblígolos a evaluar y a autoevaluase de continuo, a corrixir, a escribir un monólogu interior qu'aguza la intelixencia motora, l'habilidá y el conocimientu propiu y de tola redolada del actu de llucha.

L'agarre típicu del valtu, mui estrenchu, torga la posibilidá de mancarse, aunque seya involuntariamente, por güelpes colos brazos o los puños. Amás, esa cercanía física ente los lluchadores esixe a caún d'ellos tener baxo control delles alternatives nel manexu de les fuercies y les velocidaes, a ser orixinal y creativu na so aplicación.

ESPERIENCIAS DOCENTES ALREDOR DEL VALTU

Que les lluches, dances y xuegos tradicionales han tar nes clases d'institutos y esueles ye güei una obligación del profesoráu y los centros marcada pol currículum, pero que'l valtu entre na ufierta social d'actividaes llúdiques y deportives depende de la esistencia de monitores de llucha con un interés especial na cultu-

ra asturiana. Igual nuna vía que na otra, podemos falar d'un lideralgu docente que necesita sustentase nuna sensibilidá y una formación afayadices.

De les esperiencies acumulaes nel tiempu que venimos trabayando nel enseñu del valtu podríemos escoyer dalgunos consejos empobinaos a les persones que quieran animase a participar na so difusión:

1. Diseñar un contestu seguru que torne o reduza los accidentes o mancadures propios de l'actividá física en xeneral y de la llucha en particular.
2. Desplacar los oxetivos de cada propuesta didáctica y les vías que vamos desendolcar p'algalalos, calteniendo siempre informaos a los lluchadores.
3. Baxar l'ansiedá pol trunfu y la derrota, llamando a esfrutar cola actividá.
4. Alteriar didácticamente les condiciones básiques del valtu p'aumentar la frecuencia d'apaición de determinaes situaciones y, asina, poder trabayales más directamente.
5. Nun escaecer les posibilidaes qu'ufierten otres lluches tradicionales asturianas como «la petrina» y «el corru», lo mesmo que los demás xuegos d'oposición d'auquiera que seyan.
6. Valorar públicamente l'aspeutu identitariu y cultural d'esta llucha.

BIBLIOGRAFÍA

ESTRABÓN (7 a.C., edición de 2004): *Geografía. Libros III-IV*. Introducción, traducción y notes de M. ^aJ. Meana y F. Piñero. Revisada por C. Serrano Aybar. Madrid, Editorial Gredos.

JOVELLANOS, M.G. DE (1782, edición de 2011): *Cartas del Viaje de Asturias (a Ponz)*. <http://www.jovellanos2011.es/web/biblioteca-virtual-ficha/?cod=405>.